

ลักษณะเฉพาะของธัมมปทัฏฐกถา

ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงลักษณะเฉพาะของธัมมปทัฏฐกถาในส่วนที่เป็นอรรถกถาอันเป็นข้อความส่วนใหญ่ของคัมภีร์ โดยจะเลือกกล่าวเฉพาะส่วนที่ทำให้ธัมมปทัฏฐกถาแตกต่างจากสุตตปิฎก ดังกล่าวมาแล้วในบทที่ ๔ โดยจะแบ่งเป็นระบบเสียง ซึ่งประกอบด้วยลักษณะเฉพาะของสนธิ ระบบคำซึ่งประกอบด้วยลักษณะเฉพาะของระบบนาม ระบบกริยา และระบบอักษยะ ตลอดจนลีลาโวหาร โดยเฉพาะเรื่องการใช้คำ ลักษณะประโยคโวหาร การดำเนินเรื่อง และจินตนาการตามลำดับ ดังนี้

ระบบเสียง

ลักษณะเฉพาะเกี่ยวกับระบบเสียงที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา มีเรื่องสนธิอย่างเดียวกันนั้น ก็จะกล่าวต่อไป

ก. การเชื่อมเสียง

ธัมมปทัฏฐกถาไม่นิยมการเชื่อมเสียงไม่ว่าจะเป็นการเชื่อมเสียงภายใน หรือเชื่อมเสียงระหว่างคำธัมมปทัฏฐกถา ความพิถีพิถันเกี่ยวกับสนธิมีน้อยไม่เหมือนในสุตตปิฎก ซึ่งไม่นิยมปล่อยสระไว้ห่างไว้ เช่น

"สาเอว" (ธ. ๓ . ๗๑) "คมิสูสามเอวาคี" (ธ. ๓ . ๑๗) "อรุญฺหอกสิตฺถ-
อติอมพิตาหิปรีโลกั" (ธ. ๓ . ๑๘๒) "ปฏฺฐริทอสุสุ" (ธ. ๓ . ๑๕๓) "ปฏิอทาสี"
(ธ. ๔ . ๑๕๓) "ปฐมอุมมารโต" (ธ. ๖ . ๑๓) "สนฺทอตุกภาโว" (ธ. ๘ . ๘๐)
"ชาถิอาทโย" (ธ. ๕ . ๕๗) เป็นต้น

การที่ผู้แต่งธัมมปทัฏฐกถาไม่นิยมปล่อยสระไว้ห่างไว้ อาจเพื่อความสะดวกในการแปลก็ได้

ข. การสนธิอิติศัพท์กับคำที่ขึ้นต้นด้วยสระ

การเชื่อมอิติศัพท์กับคำที่ขึ้นต้นด้วยสระ โดยทั่วไปจะมีการแปลงอิในพยางค์เป็น ย และอาเทศคือเป็น อิจุ แต่ในชั้นปทัฏฐกถามีการเปลี่ยน ย เป็น ว อีกข้อหนึ่ง เช่น

"มณฺฐกฺกุยฺหฺลํ - อิติ - เหว เป็น มณฺฐกฺกุยฺหฺลํเหว" (ธ. ๑ . ๒๔)

"โฆสโก - อิติ - เหว - อสุส เป็น โฆสโกเหวอสุส" (ธ. ๒ . ๓๔)

สนธิแบบนี้มีลักษณะเหมือนสนธิคำที่มีอยู่เป็นบทบาท และถามด้วยสระ เช่น

"ตุ - เหว เป็น เหว"

ลักษณะเฉพาะของชั้นปทัฏฐกถาในเรื่องสนธิมีเพียงเท่านั้น นอกนั้นคงอยู่ในลักษณะทั่วไปของเรื่องสนธิดังกล่าวแล้วในบทที่ ๒

ระบบนาม

ก. การแจกวิภคตินามนาม

มีการแจกวิภคตินามนาม "อธิปติ" แยกต่างจากลักษณะทั่วไป ดังนี้

คำว่า "อธิปติ" แจกรูปแบบ อธิการันตบุ้ดิงค์ ปฐมา-หุคิยาวิภคตีพหุพจน กวรจะแยกเป็น "อธิปติ" หรือ "อธิปติโย" ตามลักษณะทั่วไป แต่ในชั้นปทัฏฐกถาแจกเป็น "อธิปติโน" เหมือนอธิการันตบุ้ดิงค์ เช่น

"ยดา ทิ โจราหีน โจรเขฏฐกาโย อธิปติโน เสฐฐา" (ธ. ๑ . ๒๒)

"เหมือนกับอธิปติทั้งหลายแห่งชนมีโจร เป็นคน เห็นหัวหน้าแห่งชนมีโจรเป็นต้น จัดเป็นผู้ประเสริฐสุด"

นามนามอื่นนอกนี้ไม่มีกาชแจกวิภคตีที่แตกต่างจากลักษณะทั่วไปแต่อย่างใด

๑ สุตคววิภคอาเทศ อิติ เป็น อิฉย และอาเทศคือเป็น อิจุ

ข. การแจกวิภक्तिสรพนาม

ในชั้นบทัญญกถามีการแจกวิภक्तिสรพนามต่างจากลักษณะทั่วไปอยู่เพียงคำเดียวคือ "อิม" ในคถียววิภक्तिเอกพจน์บุคิณมีรูป "อเนน" นอกจาก "อิมินา" เช่น

"อเนน" นากราธา ทมิโตะ" (ธ. ๒ . ๑๑๓) "นากราธอันพระเดระนี้ปรายไคแล้ว" เป็นต้น

ค. สมาส

ลักษณะเฉพาะของสมาสในชั้นบทัญญกถาเท่าที่แตกต่างจากลักษณะทั่วไป และต่างจากสุตตวิภक्ति มีดังนี้

๑. ลักษณะสั้นยาวของสมาส ชั้นบทัญญกถานิยมสมาสทั้งสั้นและยาว โดยเฉพาะสมาสยาว ๆ พบได้ในชั้นบทัญญกถาในที่หลายแห่ง เช่น

"อาวาสสปปายอุตุสปปาย โภชนสปปายปุถุกลสปปายธมมธุสวนสปปายาที่นิอาเสวบุโโก" (ธ. ๒ . ๑๕๐) , "เมื่อเสพัจจย มีที่อยู่ ฤๅ อาหาร บุคคล และการพึง-ธรรมเป็นที่สบายเป็นต้น..."

"อาโปเตโฆวาโยร โขทรณจญหาตกุมารกอุสภณินวิสาณสมจิตคค" (ธ. ๔.๗๐)
"ความเป็นผู้มีจิตเสมอกันในน้ำ ไฟ ลม ฟ้าชีวีว เก็กจันฑาล และโคผู้เขาค้วน" เป็นต้น

๒. คำที่นำมาเข้าสมาส ในชั้นบทัญญกถา คำที่นำมาเข้าสมาสได้มีอยู่อย่างกว้างขวางกว่าในสุตตวิภक्ति กล่าวคือ ในลักษณะทั่วไป คำที่จะนำมาสมาสกันได้ต้องเป็นคำประเภทนาม คือถ้าสมาสประกอบด้วยคำสองคำ คำใดคำหนึ่งจะต้องเป็นคำประเภทนาม หรือนามทั้งสองคำก็ได้ หรือจะเป็นอหทัยะคำหนึ่งก็ได้ แต่ในชั้นบทัญญกถาคำหนึ่งของบทสมาสอาจจะเป็นกริยา (อาชยาค) ก็ได้ หรือทั้งสองคำอาจเป็นอหทัยะก็ได้ เช่น

๑ สุตตวิภक्तिไม่นิยมสมาสยาว ๆ ดังกล่าวแล้วในบทที่ ๔

- "นวุธิปฺวา" (ธ. ๑ . ๑๓๒) "ชนบไม่มี"
 "นวุธิภาว" (ธ. ๖ . ๗๒) "ความไม่มี"
 "อสูมิมาน" (ธ. ๒ . ๗๕) "มานะว่าเป็นเราหรือมานะว่าเรามีอยู่"
 "เอทธิภิกฺขุ" (ธ. ๑ . ๘๒) "ภิกษุมาเกิด"
 "สีทสี่ต" (ธ. ๕ . ๑๑) "เร็ว ๆ"
 "สายปาท" (ธ. ๖ . ๘๗) "เย็นและเข้า" เป็นต้น

๓. ดิ่งของสมาสในชั้นปทัฏฐกถา โดยปกติวันทวสมาสที่เป็นเอกพจน์ จะเป็นนวุสกดิ่งคั่นนี้เป็นหลักทั่วไป แต่ในชั้นปทัฏฐกถาไม่เป็นกัณนนั้นเสมอไป อาจเป็นนวุสกก็ได้อีก เช่น

- "เอโก รตฺถินทิว" (ธ. ๓ . ๒๘) "คืนและวันหนึ่ง"
 "อวาทวิวาโ อโหสี" (ธ. ๕ . ๑๒๒) "ไคมีอวาทะและวิวาทะแล้ว"

ง. กัทธิต

ลักษณะเฉพาะของกัทธิตในชั้นปทัฏฐกถาซึ่งต่างจากลักษณะทั่วไปมีไม่มากนัก และจะแตกต่างกันในลักษณะปลีกย่อย ดังนี้

๑. สังขยาคัทธิต คือกัทธิตที่เติม "ก" ปัจจุบันคงทำยสังขยาเพื่อบอกจำนวนเท่า ๆ กันของสิ่งในหมู่หนึ่ง ๆ เช่น

"สเจ มชฺฉิมยาเม ทาคู อสฺวชิสฺส สพฺพภูฏัก อภิสฺส พฺลวปจฺจูเส
 ทินฺนตฺตา ปเนส สพฺพทฺตุฏัก ลภี" (ธ. ๕ . ๘)

"ถ้าเขาสามารถได้ในมชฉิมยามก็จะไคของทุกอย่าง อย่างละแปด นี้เพราะเขาให้
 ตอนเช้ามีคจึงไคของทุกอย่าง อย่างละสี่"^๒

^๑ ลักษณะเช่นนี้ไม่ปรากฏในสุตตวิภังค

^๒ สุตตวิภังคไม่ใคสังขยาคัทธิตเลย

๒. ภาวะทัศนคติ แตกต่างกันในเรื่องปัจจัยที่นำมาประกอบศัพท์ให้เป็นภาวะทัศนคติ
ดังกล่าวแล้วในบทที่ ๔ กล่าวคือ นอกจาก ตา, หู เป็นต้นแล้ว ในชั้นบทบัญญัติภา
ปัจจัย ซึ่งไม่ปรากฏมีใช้ในสุกตวิภังค์ เช่น

"ทาสขุย" (ธ. ๕ . ๓๔) "ความเป็นทาส" เป็นต้น

๓. การสร้างทัศนคติจากอพยยะ โดยปกติมีการนำเอาสรรพนามมาทำให้เป็น
อพยยทัศนคติ เช่น ย - ดา เป็น ยดา หรือ ต - ทา เป็น ตทา เป็นต้น แต่ในชั้นบทบัญญัติภา
ยังมีการนำเอาพยยะซึ่งเป็นคำมูลมาทำให้เป็นทัศนคติ เช่น

"สุณฺฐ - ตร เป็น สุณฺฐกร (ธ. ๕ . ๑๒) "ก็กว่า"

"ทิวา - ตร เป็น ทิวาตร (ธ. ๔ . ๓๕) "ยังวันกว่า"^๒

ทัศนคติที่เกิดจากพยยะส่วนมากจะเป็นเสฏฐทัศนคติ

ลักษณะเฉพาะของชั้นบทบัญญัติภาในเรื่องระบบนามมีเพียงเท่านั้น ลักษณะที่ไม่ได้ -
กล่าวถึงพึงทราบว่าเป็นลักษณะทั่วไปซึ่งกล่าวไปแล้วในบทที่ ๒

ระบบอาชยาต

กริยาอาชยาตในชั้นบทบัญญัติภามีลักษณะเฉพาะที่ต่างจากสุกตวิภังค์อยู่หลายประการ
ดังนี้

ก. วิภัติบอกอนาคตของอดีต (กาลาติปัตติ)

ลักษณะเฉพาะของกริยาอาชยาต ในชั้นบทบัญญัติภาก็มีการใช้วิภัติหมวดกาลาติปัตติ
ซึ่งบอกอนาคตของอดีต ส่วนในสุกตวิภังค์ไม่มีการใช้วิภัติหมวดกาลาติปัตติ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ
เนื้อหาของชั้นบทบัญญัติภามีลักษณะเป็นนิทานจึงกล่าวสมมติเรื่องที่น่าจะเป็นขึ้นในอดีตได้ แต่

สุกตวิภังค์ก็มีใช้ "อฺตฺน" ปัจจัย เช่น "ฮารฺอฺตฺน" ความเป็นชายชู้ เป็นต้น ซึ่งไม่
มีในชั้นบทบัญญัติภาเช่นกัน

^๒ ลักษณะที่ทำอพยยะให้เป็นทัศนคติไม่ปรากฏมีในสุกตวิภังค์

สุดท้ายจึงเป็นเรื่องที่มาของวินัยบัญญัติจึงไม่อำนาจให้ใช้วิภัติกรรมลักษณะนี้ซึ่งมีลักษณะเป็นการคาค-
คะเนหรือสมมติ ตัวอย่างวิภัติกัถังกล่าวในธัมมปทัฏฐกถา เช่น

"สเจ ทิ อัย ปฐมวเย โภเก อเชเปตฺวา กมฺมฺนเต ปโยชิสฺส
อิมฺสูมีเยว นนเร อตฺตเสตฺถิ อภวิสฺส. สเจ มนฺ นิฏฺขมิตฺวา ปุพฺพชิสฺส, อรหตฺถํ
ปฺวาปฺปชิสฺส. ภริยามิสฺส อนาคามิยเต ปคฺคิณฺนชิสฺส" (ธ. ๕ . ๑๔)

"ถ้าบุตรเศรษฐีคนนี้จะไม่ผจญโลกะเสียแต่ปฐมวัยประกอบการงานไซ้ เขาจะ
ได้เป็นอัครเศรษฐีในเมืองนี้ทีเดียว. อนึ่งหากเขาออกบวชก็จะบรรลุดรหิต แม้ภริยาของเขา
จะดำรงอยู่ในอนาคามิผล"

ข. วาจก

วาจกของกริยาอาชยาคซึ่งใช้ในธัมมปทัฏฐกถามีเพียง ๓ วาจก คือ กรรตุวาจก
กรรนวาจก และ เหตุกรรตุวาจก ส่วนภาววาจก กับ เหตุกรรนวาจก ไม่ปรากฏว่ามีที่ใช้

ลักษณะเฉพาะของกริยาอาชยาคซึ่งใช้ในธัมมปทัฏฐกถามีเพียงเท่านั้น ที่ไม่ได้กล่าว
ถึงพึงทราบว่าเป็นลักษณะทั่วไปซึ่งกล่าวไว้แล้วในบทที่ ๒

ระบบอภัยยะ

ระบบอภัยยะในธัมมปทัฏฐกถาไม่มีส่วนที่แตกต่างจากสุดท้ายในหลักใหญ่ ๆ นอกจากลักษณะ
ปลีกย่อย ดังต่อไปนี้

ก. "มา" ศัพท์

คำนี้ในธัมมปทัฏฐกถาใช้แปลจากลักษณะทั่วไปซึ่งใช้กับกริยาหมวกปัญจมี หิยัตถนี
แต่ในธัมมปทัฏฐกถายังใช้กับสัตถมีและวัตถมานาอีกด้วย เช่น

๑. สุดท้ายก็มีเหตุกรรนวาจกใช้ แต่ไม่มีภาววาจก เช่นกัน

"มา เต อุปฺปนฺนจตุตฺถสฺส การณา มม อากาเส อุปฺปนฺน ภูริชฺช" (ธ. ๖. ๗๑)
 "ทานสมาชอบใจการเหาะของเราเพราะเหตุแห่งของเล็กน้อย"

"กณฺณี นุไซ มา กณฺณี" (ธ. ๗ . ๗๑) "เราจะผูกหรือไม่ผูกเลย"

"ปุณ มา กณฺณยาสี" (ธ. ๓ . ๖๕) "ทานอย่าผูกอีกนะ"

"มา อาหเวยฺยาสี" (ธ. ๓ . ๗๒) "อย่านำมา" เป็นต้น

ข. คำที่ประกอบด้วย "กฺ" ปัจจุบัน

คำที่ประกอบด้วย "กฺ" ปัจจุบัน ในสุตตวิภังค์ใช้เป็นอพยยะ และมีใช้แทนทุกิยาและจตุตถวิภังค์ แต่ในชั้นบทัทธรรคดาเป็นแนวโน้มไปในทางเป็นอุการันต์นปฺสกลิงค์ และนิยมใช้เป็นประธานมากขึ้น โดยการสังเกตจากกริยาภิกตและวิเศษณ์ที่ใช้กับคำนี้จะ เป็นปฐมาวิภังคินปฺสกลิงค์เสมอ เช่น

"ปาปิ ทิลฺล กฺ เหตุ อฺยุดฺ" (ธ. ๕ . ๕๔) "การดีอความเห็นชั่วไม่ควร"

"วฺรท มี พิ ชา ทฺ" (ธ. ๓ . ๑๕๑) "กินอุจจาระดีกว่า"

"ปชฺช ชิตฺ เม ยุดฺ" (ธ. ๕ . ๑๐๐) "การบวชควรแก่เรา" เป็นต้น

ค. อพยยะที่มีลักษณะเฉพาะของชั้นบทัทธรรคดา

ในชั้นบทัทธรรคดาพยยะบางคำซึ่งเปลี่ยนแปลงไปจากลักษณะทั่วไปหรือแปลกไปจากที่เคยพบในสุตตวิภังค์ เช่น

ศัพท์ว่า "ปาโต" (เขา) ในชั้นบทัทธรรคดา ปาตฺ (ธ. ๓ . ๗๑)

ศัพท์ว่า "ทฺยโย" (วานนี้) ในชั้นบทัทธรรคดา ทฺโย (ธ. ๖ . ๑๗๖)

ศัพท์ว่า "อนฺตรา" (ระหว่าง) ในชั้นบทัทธรรคดา อนฺตฺเร (ธ. ๑ . ๖๑)

ศัพท์ว่า "เอกมนฺเต" ในชั้นบทัทธรรคดา เอกมนฺเต (ธ. ๖ . ๑๕๓)

เป็นต้น

ในสุตตวิภังค์ใช้เป็นประธานเพียงคำเดียวก็กล่าวแล้วในบทที่ ๔ หน้า ๗๕

ง. การสร้างอักษยะขึ้นใหม่โดยวิธีสมาส

ชั้นมปัทฐกถามีการนำอักษยะมาสมาสกับอักษยะ สร้างอักษยะขึ้นใหม่อีก เช่น

"สีฆ - สีฆ เป็น สีฆสีฆ "เร็ว ๆ" (ธ. ๕ . ๑๑)

"สาย - ปาโค เป็น สายปาค "เย็นและเซา" (ธ. ๖ . ๘๗) เป็นต้น

จ. อักษยะกริยา

ในลักษณะทั่วไป อักษยะกริยาประกอบด้วย "ตฺวา, ตฺวาน, ตฺน, และ ย ปัจจัย" แต่ในชั้นมปัทฐกถาไม่มี ตฺนปัจจัย ประกอบธาตุให้เป็นอักษยะกริยาเลย

ลักษณะเฉพาะของอักษยะในชั้นมปัทฐกถามีเพียงเท่านั้น ส่วนที่เหลือทั้งหมดว่า - เหมือนลักษณะทั่วไปที่กล่าวไว้ในบทที่ ๒

ลีลาโวหาร

ลีลาโวหารในชั้นมปัทฐกถามีลักษณะเฉพาะซึ่งแตกต่างลีลาโวหารในหลายประการ ดังนี้

ก. การใช้คำ

การใช้คำ หมายถึงการนำคำมาใช้ในลักษณะที่ต่างไปจากสุดทวิภังค์ หรือลักษณะทั่วไปตลอดจนความนิยมในการใช้คำบางคำจนเป็นที่สังเกตได้ชัด

๑. กำบังอกกาล ผู้แต่งสุดทวิภังค์นิยมใช้นามแจกรูปตติยาวีภคตินอกกาล ส่วนในสุดคันนปิ นิยมใช้นามแจกรูปหุคิยาวีภคตินอกกาล และอภิธรรมปิฎกใช้นามแจกรูปสัคคมีวิภคตินอกกาล แต่ในชั้นมปัทฐกถามีการใช้คำบังอกกาลด้วยวิภคติทั้ง ๓ เช่น

"อิมาย เวลาย กุที กมิสฺสสิ" (ธ. ๒ . ๗๓) "เวลานี้เธอจะไปไหน"

"ตฺสุมิ สมเย โกสมณิยํ นาม ราชา อโหสิ" (ธ. ๒ . ๓) "สมัยนั้น

เมือง โกธัมมีมีพระราชหระนามว่าปรัณตปะ"

"โส ... กัทิวสฺสญฺญ สฺนฺวามกาสิ" (ธ. ๒ . ๗๓) "เขา...ได้ทำสันถวะในวันนั้นนั่นเอง" เป็นต้น

๒. การใช้จุดตัดและฉับวิธีวิภक्तिของ อี, อี, อุ และ อุการันต์เอกพจน์บุลึงค์ วิภक्ति ทั้งสองของการันต์ทั้งสี่เฉพาะเอกพจน์บุลึงค์ และนบุลึงคเฉพาะ วิ และ อุการันต์ แจกได้ เป็น ๒ รูป คือ รูป -ฮส หรือ -โน (ในสุททวิภक्तिนิยมใช้รูป -ฮส ถึงกวางแล้วในบทที่ ๔) ในธัมมปทัฏฐกลาณนิยมใช้รูป -โน มากกว่ารูป -ฮส เช่น

"...หุดิโน ปิฏฐิย์ นิสิติวา ..." (ธ. ๒ . ๗) "...นั่งบนหลังช้าง ..."

"...ภิดุโน อภินุเช นิสินโน วิย ..." (ธ. ๒ . ๑๑๖) "...กุดประ ทับนั่งเบื้องหน้าของภิกษุ..." เป็นต้น

๓. การเรียงอาลปะนะ ตามลักษณะทั่วไป อาลปะนะไม่นิยมเรียงไว้เป็นที่หนึ่ง แต่ จะเรียงไว้เป็นที่สอง ถ้ามีสรรพนามหรือนิบาตจะเรียงไว้เป็นที่สาม หรือสี่ หรืออาจจะถึงห้า- ใต้ แครธัมมปทัฏฐกลาณียนิยมเรียงไว้ข้างหน้าประโยค หรือเป็นคำสุดท้ายของประโยคอีกด้วย เช่น

"ภนเต กุที อญยา กรจนุคิ" (ธ. ๑ . ๘) "ท่านผู้เจริญ พระคุณเจ้า- ทั้งหลายจะไปไหน"

"เปตคิก เม รชช กณทิวา เทหิ สามี" (ธ. ๒ . ๘) "ขอท่านจง ยึดราชสมบัติของบิดาให้แก่ข้าพเจ้าเถิดนาย" เป็นต้น

อนึ่ง เพราะเรียงอาลปะนะไว้เป็นที่หนึ่ง คำอื่นที่อยู่ในตำแหน่งที่หนึ่งจึงต้องเลื่อนไป อยู่ในตำแหน่งที่สอง หรือตำแหน่งอื่น เช่น "กุที" ในตัวอย่างแรก หรือในกรณีมีมาศัพท์ที่อยู่ด้วย มาศัพท์จะต้องเลื่อนตำแหน่งไป เช่น

"สามี มา โน นาเสหิ" (ธ. ๕ . ๓๔) "ข้าแต่ นาย ขออย่าให้พวกเรา ฉิบหายเลย" เป็นต้น

๔. คำที่ประกอบในบทสมาส ผู้แต่งธัมมปทัฏฐกลาณียใช้คำ "อาหิ" และ "สงฆาค" ประกอบในบทสมาสมากที่สุด ดังนี้

ธัมมปทัฏฐกลาณียเรียงอาลปะนะไว้ต้นและท้ายประโยคมากกว่าจะเรียงไว้เป็นที่สอง ที่สาม หรือที่สี่ ลักษณะที่เรียงอาลปะนะไว้ต้นหรือท้ายประโยค ไม่ปรากฏในสุททวิภक्तिเลย

ก) อาทิ คัพท คัพทนี้แปลว่า เมืองต้น หรือเป็นต้น ในชั้นบทฎฎกถามีการใช้อาทิ ประกอบในพหุวิหิตสมาส เพื่อบอกสิ่งที่มีอยู่ส่วนหนึ่งแต่ยังมีอีกหลายประการที่ยังไม่ได้บอก เช่น "โสคาปชุตินลาทีนิ" (ธ. ๕ . ๗๘) "อริยผลมีโสคาปคัตถิคเป็นต้น" "อริสีลาหิติวธาตคัพ" (ธ. ๕ . ๑๔๑) "สิกขาสามมื่อหิตีลเป็นต้น"^๑ บางครั้งสมาสที่มีอาทิกัพทประกอบ อาจจะมีส่วนประกอบของสมาสเป็นประโยคก็ได้ เช่น

"นิมมิโค จงกมติ วาถาอาทิ วุตถ" (ธ. ๖ . ๘๕) "คำเป็นต้นว่ารูปนิมิต จงกรมบ้าง ทานกลาวไว้แล้ว"

"สนุกินทริยา สนุกบานสา สนุก เกล็ด กต ฐิต
าลา

อกมปา สุขทุจเซตุ — ทาหิสา สมณา มมาหิ เอวนาทีหิ
วจเนหิ สสุสุ โทเสสิ" (ธ. ๗ . ๑๗๗) "(นางสุภัทรา) ยังแม่ตัวให้ยืมก็ด้วยคำมีอย่างนี้ เป็นต้นว่า สมณะทั้งหลายมีวินทรีย์สงบ มีใจระงับแล้ว การเกิดการยื่นของท่านสงบ าลา ไม่วั้นไหวในสุขและทุกข์ทั้งหลาย สมณะของฉันทเป็นเช่นนั้น" เป็นต้น

ข) "สงฆาต" คัพท คำนี้ประกอบด้วย ส - ขา - ต แปลว่า กล่าวรวม หรือ กล่าวคือ ใช้ประกอบกับชารยสมาสสัมภาวบุพพท เช่น

"อรหตคผลสงฆาต พุคคภ นานถ ลภติ" (ธ. ๖ . ๑๖) "เขาได้ทั้งซึ่ง ไถยากกล่าวคืออรหัตผล"

"วริยสงฆาเคน จุจฐาเนน สติยา อวิปวาสงฆาเคน อปโปมาเทน จคุปาริสุทธิสีลสงฆาเคน สญญเมเน ... สมณนาคโค เเนธาวิ ..." (ธ. ๒ . ๕๒)

"ปราชญ์ประกอบด้วยความหนักกล่าวคือความเพียร ความไม่ประมาทกล่าวคือ การไม่อยู่อย่างไรสติ ความส้ารวมกล่าวคือปาริสุทธิสีล..."

^๑ สมาสที่มีอาทิกัพทประกอบมีใช้บ่อยที่สุดในชั้นบทฎฎกถา จนนับได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะประการหนึ่งในการใช้คำ แต่สุดท้ายก็ยังไม่นิยมใช้คำนี้ประกอบสมาส (มีใช้อยู่ ๒-๓ คำ)

^๒ ฎรายละเอียคใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ บาลีไวยากรณ์, หน้า ๑๐๕

"สังฆาต" ศัพท์ มักประกอบสมาสเพื่ออธิบายศัพท์อื่น ดังนั้นจึงปรากฏใช้ยู่ค้ำกัน
ในอรรถกถา แต่ไม่มีใช้เดี่ยว ๆ เป็นกริยาหรือวิเศษณ์เลย

๕. การใช้สรรพนามในความหมายพิเศษ ในชั้นมณฑลฎกถามีการใช้ "ย" ศัพท์
กับ "ต" ศัพท์ ควบคู่กันไปทำให้มีความหมายพิเศษ แทนที่จะแปลว่า "โค" หรือ "นั้น" เช่น

"อัสสุส เต ยํ วา กํ วา รุชชจาทิ อัจฉินฺนติ" (ธ. ๑ . ๒๔)
"ที่นั่นหมอบเหล่านั้นจึงบอกเครื่องยาอย่างใดอย่างหนึ่ง มีเปลือกไม้เป็นต้น แก่เขา"

"ยตฺถ วา กตฺถ วา. กจฺจตุ, น เม มุจฺจิสฺสตี" (ธ. ๑ . ๔๗) "มันจะ
ไปที่ใด ๆ ก็ตาม จะไม่พบน (มี) เราไปใด"

"ถนฺเต อหํ ปุชฺเช ยถา ตถา ชีวิกํ กปฺเปเนตีปิ กุจฺฉินฺนํ นาม
นาลลฺลํ" (ธ. ๑ . ๔๕) "ข้าแควระองค์ แยกอนขาพเจ้าหาเลี้ยงชีพด้วยวิธีโลกก็ตามยังไม่ได้
อาหารเต็มท้อง"

"ยถา ตถา ปลาโยววา ชีวนโก ปุณฺณนฺนฺวา ..." (ธ. ๒ . ๖๕)
"เจ้าหนีไปด้วยวิธีไหนด้วยวิธีนั้นเอาชีวิตจรอกแล้วจึงมาใหม่..."

"ราชา ยํ วา กํ วา น กเตสฺสตี" (ธ. ๒ . ๗๐) "พระราชจะ
ไม่ครีเสพลอย ๆ"

"อุปฺปชฺชนฺโต จ น ยสฺมี วา ตสฺมี วา กุเล อุปฺปชฺชตี" (ธ. ๖.๑๑๗)
"เมื่อจะเกิด (บุรุษราชาในย) จะไม่เกิดในตระกูลต่ำ ๆ"

๖. การย่อหรือละข้อความ ในสุกตวิภังค์มีการละข้อความที่ซ้ำซากหรือไม่ประสงค์
จะกล่าวอย่างพิสดารอีก ดังกล่าวแล้วในมที่ ๔ แต่ในชั้นมณฑลฎกถามีการใช้สรรพนามคือ
"อิม" ศัพท์ (นี้) หรือคำที่มาจากคำนี้เป็นเครื่องละข้อความที่รู้กันอยู่แล้ว และไม่ประสงค์จะ
กล่าวถึง เช่น

อรรถกถาของสุกตวิภังค์ไม่ว่าจะอธิบายศัพท์หรือความ จะไม่ใช่คำนี้ในการอธิบาย
เลยและคำนี้ไม่ปรากฏในสุกตวิภังค์เลย

^๒ การใช้ "ย" และ "ต" ศัพท์ ในลักษณะเช่นนี้ไม่ปรากฏในสุกตวิภังค์

"อิทธิจฺทณฺจ ทิสุวา อิทธิจฺทณฺจ กาเรสี" (ธ. ๗ . ๘) "เราเห็นสิ่งนี้ และสิ่งนี้แล้วจึงให้ทำสิ่งนี้และสิ่งนี้" (สิ่งนี้ ๆ คือสิ่งที่กล่าวมาแล้วไม่ประสงค์จะกล่าวอีกในที่นี้)

"สารีปุตฺตโมคฺคจฺฉานานิ วณฺเณ กถิมมาเน เอวฺจฺเจวฺจฺจ วเทสี"
(ธ. ๗ . ๑๓) "เมื่อคนเขากล่าวคุณของพระสารีบุตร โมคคัลลานอยู่ เธอกลับพูดอย่างนี้และอย่างนี้"

"สจฺฉา อากนฺธุวา กาย นฺตฺต ภิกฺขเว เอครทึ กถาย สนนฺนินฺนาทึ ปุจฺฉิฉวา อิมาย นานาทึ วุชฺเต ..." (ธ. ๖ . ๑๘๖) "พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอหนึ่งประชุมกันเห็นกายเรื่องอะไรกัน" เมื่อภิกษุพูดว่า กายเรื่องนี้ ..."

จะเห็นได้ว่า "อิม" ศัพท์ในแต่ละประโยคที่ยกตัวอย่างมา ใช้แทนข้อความซึ่งกล่าวมาแล้ว หรือเป็นที่รู้กันไม่จำเป็นต้องกล่าวอีก

๗. การใช้นามกิตติชวาต เกี่ยวกันกับกริยา ลักษณะเฉพาะของธัมมปทัญจกถาประการหนึ่งก็คือ มักใช้นามกิตติชวาตเกี่ยวกับกริยาและเรียงไว้หน้ากริยา เช่น

"อิสฺสิปฺพนฺตฺตํ ปุพฺพชฺฉวา ..." (ธ. ๑ . ๗๘) "บวชเป็นฤาษี"

"สุกฺกรวํ ววิฉวา ..." (ธ. ๑ . ๑๒๓) "ร้องเหมือนหมู"

"เขวมิ สมฺมอฺคฺคฺวาดี วสิสุ" (ธ. ๒ . ๖) "แม่ทั้งคู่อุยอย่างสมัครสมานกัน"

๘. การใช้พยัญกริยาเป็นวิเศษณ์^๒ ในธัมมปทัญจกถามีวิธีใช้พยัญกริยาอีกวิธีหนึ่งคือใช้เป็นวิเศษณ์ของนาม โดยไม่ไค้เป็นกริยาของนามทั่วโลก เช่น

"มํ ฐฺเปชฺวา อญฺชฺโย อวฺสุสโย ภวิคฺคํ สมฺมอฺโถ นาม นตฺติ"

(ธ. ๔ . ๑๔๖) "เว้นเราเสียคนอื่นไม่มีใครสามารถเป็นที่พึ่งไค้"

"ตสฺมิ อุนฺปนฺนเน มจฺจิกํ อาทึ ภฺตฺวา ยาว คาโว ปฐฺมํ ทิรฺจฺฉานกถา มรฺนทึ" (ธ. ๕ . ๖๙) "เมื่อ (อิหฺวาตฺกโรค) นั้นเกิดขึ้นแล้วทั้งหลายทั้งคนแถมลงวันจนถึงโดยอคมหายากอน"

^๑ลักษณะเช่นนี้ไม่ปรากฏในสุตทปิฎก

^๒ดูสมเด็จพรมหาสมณเจ้า ฯ, บาลีไวยากรณ์, หน้า ๓ : ๒๒๔

จะเห็นว่า รูปเอชวา ก็คือ กชวา ก็คือ ไมไ้ เป็นกริยาของนามโคแต่ใช้ถูกเป็นวิเศษณ์ขยายประธาน

ข. ลักษณะของประโยค

คั้งไ้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๕ ว่าประโยคในสุกตวิภังค์ไม่มีการใช้ประโยคยาว ๆ แต่ในธัมมปัทฏฐกถาไม่เป็นเช่นนั้น กล่าวคือมีการใช้ประโยคสั้นและยาวรวมทั้งประโยคยากหรือประโยคที่สับสนซับซ้อนยากแก่การเข้าใจ คั้งจะแยกกล่าวตามลำดับ คั้งนี้

๑. ประโยคยาว ลักษณะเฉพาะประการหนึ่งของธัมมปัทฏฐกถาคือ มีประโยคยาว ๆ อยู่จำนวนมาก ประโยคเหล่านี้มีประโยคเล็ก ๆ ซ้อนอยู่ภายใน หรือไมก็มีการใช้คำในระหว่างนั้นไ้เป็นสลับ ๆ คำ ก่อนจะถึงกริยาสำคัญของประโยค คั้งประโยคต่อไปนี้ซึ่งเป็นประโยคที่ยาวมากประโยคหนึ่งขนาดประโยคเดี่ยวแสดงพุทธประวัติไ้คือ

"อมุหากิ ธิ สจฺจดา อิติโก กပ္ปสคสทสฺสาธิกานิ จกฺขณิ วจฺสงฺเขยฺยาณิ มจฺจเต อมรเวทินฺนเร สุเมโธ นาม พุราชณฺเณมาโร พุชฺชวา สพุทฺธิปฺปานิ นิปฺปตฺตคิ ปตฺโต มาตาปิตฺตุนิ อจฺจเยเน อเนกโกฏฺธิสงฺขมฺ ฐนํ ปริจฺจชฺชิตฺวา อิลิปฺพพฺพชฺชํ ปพฺพชฺชิตฺวา ทิฆวนฺนเต วสนฺนโก ฌานานภิญฺญาโย นิพฺพตฺเตชฺชวา อากาเสเน ครจฺจนฺโต ทิปฺงกรทสทสฺส สฺทสฺสนวิหารโก อมรเวทินฺนโร ปวิสนฺนชฺชวย มจฺจคํ โสธิตฺยมนํ ทิสฺสุวา สยฺมิ เอกํ ปเทสํ กเตชฺชวา คสมฺมึ อนินฺฉิตฺเตเชว อากคฺคสฺส สจฺจนฺโน อจฺจคานํ เสฏฺฐํ กชฺชวา อชฺชินฺจมนํ กลเต อตฺตถริชฺชวา "สจฺจดา สฺสวาถสงฺโฆ กลลํ อนนฺถมิชฺชวา มํ อถกมฺมฺนฺโต ครจฺจคฺคิ นิปฺปโน สจฺจดารา ทิสฺสุวา ว "พุชฺชงฺกุโร เวส อนาคเต ... โคตโม นาม พุชฺชโธ ภวิสฺสคิตฺติ พุชฺชากโค ... สมคฺคิสฺวารมิโย ปุเรชฺชวา เวสฺสสนฺนรชฺชกฺกาเว สฺฐิตฺโต สจฺจกชฺชจฺจกฺกํ ปฐฺวีกมฺปนานิ มหาทานานิ ทชฺชวา ปุตฺตทวาริ ปริจฺจชฺชิตฺวา อายุปริโยสาเน กุสิทฺตปุเร นิพฺพตฺติตฺวา คจฺจต ยาวตาญฺกํ ฐชฺชวา ทสฺสทสฺสจจฺจกฺกาพเทวตาคาหิ สมนฺนปิตฺติตฺวา

การใช้อัทยกริยาเป็นวิเศษณ์ไม่ปรากฏในสุกตวิภังค์

พันเด็ก" ดังนี้แล้ว ... ทรงตรวจมหาวิโลกนะ ๕ ประการ จุติจากภพนั้นทรงถือปฏิ สนธิใน ศากยราชตระกูล ... ทรงสลับข่าวว่าพระราหูถูกุมารประสูติ..จึงเสด็จเข้าสู่พระนครในตอน เย็น ได้ทรงสลับคาถานี้ว่า

"พระกุมารเข่นนี้เป็นพระโอรสของพระมารกา, บิคา และเป็นพระสวามีของ นารีโค พระบิคา มารกาและนารีนั้นกับเชษฐโคเป็นแน่ " ดังนี้ ...

อันพระนางกัสาโคกมีผู้เป็นพระธิดาของพระปัจจุจนาครัสสิ้น...ทรงมักมีลูกะ...ณวช ๗ ฝั่ง โอนมาเที ... เมื่อพระอาทิตย์ยังไม่อัสดงคตนั้นเองทรงทำลายพลมาร...ทรงแหงตลอด สัพพัญญูญาณ...ผู้อันท้าวสัทม์ก็พร้อม ทูลอาราธนาให้ทรงแสดงธรรม...ยังทรง ๑๘ โกฎิ มีพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นประมุขให้กัมมตรธรรม...ทรงกรัสเรียกยศกุลบุตรผู้ละเรือนออกมา ว่า "มาเด็ก ยศะ" ดังนี้...ทำให้บรรดุษระอรหัตต์ในวันรุ่งขึ้นและทำให้สหาย ๕๔ คน ของ ยศกุลบุตรนั้นให้บรรดุษระอรหัตต์ควยเอหิภิกขุบรรพชา"

จะเห็นได้ว่าข้อความที่คัดลอกมานั้น (ยาวประมาณ ๔ หน้า) แสดงเรื่องพุทธประวัติ ตั้งแต่อดีตชาติ จนแสดงธรรมได้สาวกถึง ๖๐ องค์ ประโยคยาวทำนองนี้ในธัมมปัทฏฐกถามีอีก มาก แต่ในสุดทวิภังคไม่ปรากฏ

๒. ลักษณะซับซ้อนของประโยค ในธัมมปัทฏฐกถามีประโยคที่มีลักษณะซับซ้อนสับสน อยู่มาก กล่าวคือเป็นประโยคที่เรียงคำไว้หลายคำ คำที่สัมพันธ์กันอยู่ห่างกัน มีประโยคซ้อนและ มีบทขยายหลายบท เป็นต้น ทำให้ยากแก่การจับใจความ เช่น

"อเดโก ภิกขุ ตถาคคํ อุปสงกมิชฺวา ออุเชปกานํ "ธมฺมิเกเนวายํ กมฺเมน ออุชฺชโค" ติ ลหฺวํ ออุชฺชิตานฺวชฺชิตกานํ "อธมฺมิเกเน กมฺเมน ออุชฺชโค" ติ ลหฺวํ ออุเชปกเกหิ วาริยมนานํ จ เตสํ ตํ อนุปริวาเรชฺวา วิจรณภาวํ อารโจะสึ" (ธ. ๑ . ๕๒ - ๕๓) "ครั้งนั้นภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระตถาคคแล้วกราบทูลลัทธิของภิกษุผู้ ยกวัตรว่า "พระธรรมกถิกนี้ถูกยกออกจากหมู่ผู้ยกกรรมที่เป็นธรรมแล้ว" และลัทธิของภิกษุผู้ ประพฤติตามภิกษุผู้ยกวัตรว่า "อุปธมมายของเราถูกยกวัตรผู้ยกกรรมที่ไม่เป็นธรรม" และ ความที่ภิกษุผู้ถูกยกเหล่านั้นแม้ถูกห้ามอยู่ก็ยังขึ้นคิดตามแวกลอมพระธรรมกถิกนั้นไป " หรือ

"วชฺชติ กิเรตํ พุชฺชานํ ภิกขุหิ สหฺวํ จาริกํ จริตฺตูกามานํ "เอวํ ภิกขุ อชฺชโน ปชฺชตฺตจนจิวรรชานาหิ กชฺวา สชฺช กมิสฺสนติ" ติ "อิทานิ -

อุทตมาสจฺจเบน จาริกํ ปถกมิธุสสามิ" ทิ ภิกขุณฺโณ อารโจาปนํ" (ธ. ๔ . ๕๘)

"ไต่ยืนว่าการโหมอกแก่ภิกษุทั้งหลายว่า "แต่นี้ไปอีกครึ่งเดือนเราจะจาริกไป"
กึ่งนี้" ค่ายทรงคำริว่า "ภิกษุทั้งหลายจะทำการรรมมาตฺรและยอมจิวรเป็นคณของคณเสียดอนแล้ว
จึงจะไปสะควกควยประการฉะนี้" เป็นวัตรของพระพุทฺธเจ้าทั้งหลาย ผู้ประสงคฺจะจาริกไปกับ
ภิกษุ" เป็นต้น^๑

๓. ประโยคที่ใช้อพยยกริยาเป็นกริยาสำคัญ ประโยคชนิดนี้แทนที่จะใช้กริยาภักก์
หรืออาชยาคเป็นกริยาสำคัญของประโยค กลับใช้พยยกริยาเป็นกริยาสำคัญ มีใ้ใ้อยู่จำนวนมาก
ในธัมมปัทฏฐกถา เช่น

"เต กิร เทว สหายกา ฐมฺมธุสวนจฺจาย คุญฺญเคน มหาสเนน
สพฺธิ เชนนํ กุนฺตววา, เอโก ฐมฺมกถํ อสุโสสิ. เอโก อจฺจตนา กยฺพุคฺค
โอบโอบเกสิ" (ธ. ๓ . ๑๓๐) "ไต่ยืนว่าสองสหายนั้นไปสู่วิหารซื้อเชควนพรอมกับมหาชนซึ่งไป
อยู่เพื่อฟังธรรม, คนหนึ่งฟังธรรมกถา, อีกคนหนึ่งคอยบองของที่คนพอจะหยิบบวยได้" เป็นต้น^๒

๔. ประโยคคาคคะเนใช้กริยาบอกอนาคคกถาด ในธัมมปัทฏฐกถานิยมใช้กริยาบอก
อนาคคกถาด (ภวิศสันติ) ประกอบการคาคคะเน (โดยมากใ้ใ้กับคปฺปัจจย และภุชาค) เช่น

"เสฏฺฐี "พฺพุ กยา ปิณฺธุ กฺทิตฺถํ ภวิศสฺสตี" ทิ ... " (ธ. ๓ . ๓๔)
"เศรฐฐีกลาวว่า "เจ้าเห็นจะใ้ใ้แบ่งมากไปทมนอย"..."

"สา ..." ราชา ... สจฺจกิริยํ กจฺจวา กฺโต ภวิศสฺสตี" ทิ ..."
(ธ. ๔ . ๑๔) "พระนางคิควา "ราชาคงจะทำสัจกริยาแล้วไปกรรมัง"..."

^๑ ลักษณะประโยคที่ซับซ้อนเช่นนี้ไม่มีในสุตตปิณฑ

^๒ ลักษณะที่ใช้อพยยกริยาเป็นกริยาสำคัญของประโยคไม่ปรากฏในสุตตปิณฑ

^๓ ประโยคทำนองนี้ไม่พบในสุตตปิณฑเลย

๕. ประโยคคำถาม ในสุตตวิภังค์ประโยคคำถามใช้สรรพนามที่บอกคำถามมี ก็ คัซท์ เป็นต้น ประกอบในประโยคหรือมีการเรียงกริยา, สรรพนาม หรือวิเศษณ์ ไว้หน้าประโยค แต่ในธัมมปทัฏฐกถายังมีประโยคคำถามแบบอื่นจากที่กล่าวแล้วอีก คือมีการเรียงคำที่มีลักษณะตรงข้ามไว้ใกล้กันหรือเรียงนามที่ต้องการถามไว้หน้าประโยคก็ได้ เช่น

"คาค เสฐฐี พลวา, พุพฺโโล ?" (ธ. ๒ . ๒๓) "แน่พอกุณ เสรฐฐี
ยังแข็งแรง หรืออ่อนแรง ?"

"กาโล อาวฺโโล ?" (ธ. ๑ . ๑๒) "ไ้เวลาแล้วหรือ ?"

๖. วาทของประโยค มีการใช้กริยาที่ตกทุกวาทจาก ส่วนกริยาอาชยาคไม่มีการใช้ ภาววาทกับ เหตุกรรมวาทซึ่งต่างจากสุตตวิภังค์ซึ่งมี เหตุกรรมวาทจากใจอยู่ ๒ - ๓ ประโยค ดังกล่าวแล้วในบทที่ ๔

ลักษณะเฉพาะของประโยคในธัมมปทัฏฐกถามีเพียงเท่านั้น ลักษณะที่เหลือเหมือนกับ สุตตวิภังค์หรือเหมือนกับลักษณะทั่วไปในบทที่ ๒

ก. โวหาร

ลักษณะเฉพาะของโวหารในธัมมปทัฏฐกถา มีดังต่อไปนี้

๑. บรรยายโวหาร โวหารที่เป็นหลักของธัมมปทัฏฐกถา คือบรรยายโวหาร เช่นเดียวกับสุตตวิภังค์ ต่างแต่ความบรรยายโวหารในธัมมปทัฏฐกถาเป็นการเล่าเรื่องซึ่งเป็นเหตุให้ คริสฺสาดาชรรวมท แต่เรื่องที่เล่านั้นเห็นชัดว่ามีใจเรื่องที่เป็นเหตุจริง ๆ ทุกกรณีไม่ ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องนิทานที่แต่งส่วนขึ้นโดยอาศัยข้อมูลที่อาจมีอยู่บางเป็นเค้า เช่น ฉาก หรือสถานที่ และบุคคลในพุทธประวัติ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี บรรยายโวหารในธัมมปทัฏฐกถาก็ดูยาวกว่าของสุตตวิภังค์ เพราะเป็นเรื่องนิทานที่ผูกขึ้นอย่างสนุกสนานแทรกคติธรรมและหลักพุทธศาสนา เรื่องทุกเรื่องใน ธัมมปทัฏฐกถาแม้จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า หรือภิกษุก็ไม่เป็นเรื่องหนักหรือเข้าใจยาก เพราะมีลักษณะเป็นบุคลลลาธิษฐานทุกเรื่อง

นอกจากบรรยายโวหารซึ่งเป็นโวหารหลักแล้ว ธัมมปทัฏฐกถายังประกอบด้วยโวหารอื่น ๆ ครบทุกโวหาร ดังจะกล่าวต่อไป

๒. เทศนาโวหาร เนื่องจากจุดประสงค์สำคัญของชั้นมปหัตถฐกถาเป็นเรื่องเสกข
หลักธรรม ดังนั้นเทศนาโวหารจึงมีที่ใ้ช้อยู่มาก โดยปกติจะอยู่ก่อนหน้าที่จะตรัสกถา (คอกถา)
เช่น

"สตถา "เอวเมว ภิกขเว. อากาสาทีสุปี เอกปเทโสปี นตฺถิ ยตฺร
ฐีโต ปาปกมฺมโต มฺจุเจยยยา" ทิ วชฺวา อนุสนฺธิ สกฺเขตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต ทิม
กถามาห

"น อนุคฺคิณฺเช น สมฺภูทมนฺจเณ...

ยตฺรฐีโต มฺจุเจยย ปาปกมฺมา" ทิ

พระศาสดา ตรัสว่า "อย่างนั้นแหละภิกษุทั้งหลาย ในที่ทั้งหลายมีอากาศเป็นต้น
แม้อณานิที่เคียวซึ่งคนสถิตอยู่แล้วจะพ้นบาปกรรมหาไม่" ทั้งนี้ เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม
ตรัสกถานี้ว่า

"ในอากาศก็คื ในทามกลางมหาสมุทรก็คื ที่ซึ่งคนสถิตอยู่แล้ว
จะพ้นพ้นจากบาปกรรมหาไม่"

๓. พรรณนาโวหาร ในชั้นมปหัตถฐกถามีเททาน จึงมีการใช้พรรณนาโวหารอย่าง
เต็มที่ ผู้วิจัยจะแยกพรรณนาโวหารในชั้นมปหัตถฐกถาออกตามลักษณะที่ปรากฏ ดังนี้

ก) พรรณนามาก หมายถึงการพรรณนาเกี่ยวกับสถานที่ เช่น

"โธติกสูตฺส ทิร สตฺตรตฺนโม สตฺตคฺคฺมิณฺปูปาสาทิ อณฺฐีโต, สจฺจต
ปการา, สจฺจท วฺวารโกณฺฐกา, จตฺสุโส นิธิกฺุมภีโย อณฺฐีตา" (ธ. ๘ . ๑๓๑)

"ไฉนั้ว่า ปราสาทเจ็ดชั้นประกอบด้วยรัตนเจ็ดประการไค่ผู้ขึ้นกำแพงเจ็ดชั้น
ย่อมประจัญเจ็ดชั้นและขุมทรัพย์สี่แห่งก็ผู้ขึ้น"

ข) พรรณนาความงาม เป็นการพรรณนาความงามของสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรืออาการ
อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งมีความงามด้วยด้อยค่าที่วิจิตรมีอุปมาและวิเศษที่คู่ควรกัน เช่น

"อตฺต สายนฺหสมฺเบ ภิกฺขุ อีโถ จีโถ จ สโมสรีชฺวา รชฺคกมฺพลสาณิยา
ปวิธฺชิตฺตา วิย นิสีทิชฺวา สจฺจตุ คฺคณฺถํ อารภีสุ าลา อถ ภกฺวา ธมฺมสภายํ อิมํ
กถาปวตฺตี ญชฺวา "อชฺช มฺยา คนฺทุ วณฺณทีติ พุทฺธเสยฺยาย อณฺฐาย สฺรุตฺตพฺปณฺณํ
นิวาเสชฺวา วิชฺชุตฺถํ วิย กายพฺพชนฺํ พนฺธิชฺวา รชฺคกมฺพลสตีตี สฺคคฺมหาปฺสุกฺคจิวํ"

ปารุषีวา สุภิกขุภิกขุโต นิธมม มจจวรวารณสีหวิภกขุวิศาเสน อนนุค้าย
พุทธสีหุทาย ธมมสภั กนฐวา อถงกตมญพลมาตมชเฒ สุปญญตตปวพพฐาสนั อารุพท
นพพณณา พุทธรัสโย วิสสชเชนโต อญนากุณั โขภยมาโน วีย ยุกนฐรมตถเก
พาลสุรัสโย วีย อาสนมชเฒ นิสสีทิ" (ธ. ๒ . ๘๖)

"ครั้งนั้นเมื่อสายัณห์สมัยภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันทุก ๆ ค่ำนปามวงค์้วยมาน
ผากัมพลแคง เริ่มกล่าวคุณของพระศาสดา ที่นั้นพระศาสดาทรงทราบเรื่องที่อยู่คนนั้น ทรงพระ-
คำริว่า "วันนี้เราควรไป" ครั้งนี้แล้วเสด็จลุกขึ้นจากพุทธไสยาสน์ ทรงจีวรซ้อนสองชั้นที่ย้อม
อย่างสีตาลรักประคตคจสายฟ้า ทรงหมสुकตมหาบังสุกุลจีวรแล้วเสด็จออกจากพระคันธกุฎีที่หอม
กลบ เสด็จไปสู่ธรรมสภาค้ายพุทธสีลาอันหาที่สุดมิได้ควยอากาศ เบื้องกรายของพญาสารัมบัน
หรือพญาราชสีห์ เสด็จขึ้นสู่บวรพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้อย่างดี แล้วทรงเปล่งพุทธรัศมีหกประการ
ประทับนั่งท่ามกลางอาสน์ระคจยังห้องอรรมไพไทรระฉอน หรือคจพระอาทิตย์ออน ๆ มนยอคยคุณธ
ชุนเขา"

ก) พรรณนากภาพพิลึกโอฬาร เป็นการพรรณนาให้เห็นภาพที่ใหญ่โตเกินคาดคิด
เช่น

"เทตคีสเทวปุตตา อตถโน กุมภะ รตนปอลงเก นิสสีทิสฺสุ. เทตคีสาย
กุนภานั เอเกกสูมี กุมภะ สตุต สตุต ทนุเต มาเปสิ. เทสุ เอเกโก
ปญนาสโยธนายาโม. เอเกกสูมี ทนุเต สตุต สตุต โปถุขณิโย โทนุติ. เอเกกาย
โปถุขณิยา สตุต สตุต ปทุมนิคจจนา นิโหนติ. เอเกกสูมี คจเน สตุต สตุต
ปุปพานิ โทนุติ. เอเกกสูมี ปุปเย สตุต สตุต ปตตานิ โทนุติ เอเกกสูมี ปตเต
สตุต สตุต เทวธัตโร นจจนุติ" (ธ. ๒ . ๑๐๘)

"เทพบุตร ๓๓ คน นั่งบนรัตนบัลลังก์บนกระพองข้างของตนเอง. บรรดา-
กระพองข้างทั้ง ๓๓ ทรงเนรมิตงาไว้กระพองละเจ็ดงา. บรรดาเงาเหล่านั้นงาหนึ่ง ๆ ยาว
๕๐ โยชน์. งาหนึ่ง ๆ มีสระบัวไว้กระพอง. สระหนึ่ง ๆ มีบัวเจ็ดกอ. กอหนึ่ง ๆ มีเจ็ดดอก
กอหนึ่ง ๆ มีเจ็ดกลีบ. กลีบหนึ่ง ๆ มีเทพธิดาเจ็ดคนรายร่าอยู่"

จะเห็นว่า เป็นภาพที่พิลึกโอฬารปานใด เพราะมีเทพธิดารวมทั้งหมดถึง ๓,๘๘๒,๘๑๗
คน

ง) พรรณนาความมหัศจรรย์ เป็นการพรรณนาทำนองอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เช่น ในบาลีสถกตันคปิฎกขุททกนิกาย เล่ม ๓๑ หน้า ๑๕๓ พรรณนาการที่พระพุทธเจ้าทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ว่า

"อิธ ตถาคโค ยมกปาฏิหาริย์ กโรติ อสชาธณิ สวาเกหิ อุปริมกายโต ออุติกขมุโข ปวชุตติ เหมฐิมิกายโต อุททธารา ปวชุตติ ฯลฯ เอเกกโลมโต ออุติกขมุโข ปวชุตติ เอเกกโลมกูปโต อุททธารา ปวชุตติ ฯลฯ"

"ณ ที่นี้ พระตถาคตทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์ (ปาฏิหาริย์เป็นคู่ ๆ) ไม่เป็น สิ่งสามัญสำหรับสาวก. กองไฟพุ่งจากพระกายเบื้องบน. สายน้ำไหลจากพระกายเบื้องล่าง ฯลฯ กองไฟพุ่งออกจากเส้นพระโลมเส้นหนึ่ง ๆ สายน้ำไหลออกจากขุมพระโลมแต่ละขุม ฯลฯ"

ชั้นมปหัตถฐกถานำเอาข้อความในบาลีนี้มาพรรณนาขยายความออกไปว่า

"คสุส เตโชกสิณสมาปชุติวเสน อุปริมกายโต ออุติกขมุโข ปวชุตติ. อาโปกสิณสมาปชุติวเสน เหมฐิมิกายโต อุททธารา ปวชุตติ ปุน อุททธาราย ปวชุตถฐานโต ออุติกขมุโข ปวชุตติ. ออุติกขมุขุสสุ จ ปวชุตถฐานโต อุททธารา ปวชุตติ ฯลฯ ออุติกขมุโข ปเนตฺถ อุททธาราย อสมฺมิสุโส อโหสิ. ตถา อุททธารา. ออุติกขมุเรน อุภฺยมิ กิร เจตํ ยาว พุรุมฺโลกา อุคฺคฺขุชฺวา จอุททธาราย อุภฺยมิ ปวชุตติ ..."

"ควยอำนาจเตโชกสิณสมาบัติของพระองค์ กองไฟพุ่งออกจากพระวรกาย เบื้องบน. ควยอำนาจอาโปกสิณสมาบัติ สายน้ำไหลออกจากพระวรกายเบื้องต่ำ ไฟพุ่งออกมา จากที่เกี่ยวกับที่สายน้ำไหลอีกครั้งหนึ่ง. และน้ำที่ไหลออกมาจากที่ที่ไฟพุ่งขึ้นมา. ก็ในที่นี้กองไฟไม่ปนกับสายน้ำ. สายน้ำก็ไม่ผสมกับกองไฟ. ไคยินว่าไฟและน้ำทั้งสองประการพุ่งขึ้นไปถึง ขอบปากจักรวาล จนกระทั่งทั่วถึงพรหมโลก"

คั้งที่โลกกล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า พรรณนาโวหารในชั้นมปหัตถฐกถาเป็นส่วนที่เพิ่ม- รสชาติให้แก่องเรื่องอย่างมาก ต่างกับพรรณนาโวหารในสฤททวิถังคซึ่งแต่งเป็นจักรต่าง ๆ ซึ่งอาจทำให้งงและยากแก่การลำดับความ คั้งที่โลกกล่าวแล้วในบทที่ ๔ หนึ่ง พรรณนาโวหาร ในชั้นมปหัตถฐกถามีไช่บ่อย นันว่า เป็นโวหารที่ไช่บ่อกโวหารหนึ่ง ในชั้นมปหัตถฐกถา

๔. สาธกโวหาร คือวิธีเขียนแบบหนึ่งซึ่งใช้วิธียกตัวอย่างมาเสริมข้อความ หรือหลักธรรมที่ต้องการสอนในเทศนาโวหารให้เด่นชัด ตัวอย่างนั้นอาจเป็นชีวิตจริง นิทาน หรือตำนานก็ได้ ในชั้นมปหัตถฐกถามีสาธกโวหารมากมาย ส่วนมากปรากฏในรูปชาดกหรือบุพกรรมของบุคคลที่กล่าวถึงในเรื่องนั้น ๆ หรือมักเป็นอภินิหารซึ่งนำมาเป็นตัวอย่างเทียบเคียง เช่น เรื่องสังข์ชัยวัตถุ (ธ. ๑ . ๗๘ - ๑๐๗), เทวทัตวัตถุ (ธ. ๑.๑๓๐ - ๑๔๖), มหาภักขิณเถรวัตถุ (ธ. ๔.๕ - ๒๑), บัณฑิตสามเณรวัตถุ (ธ. ๔.๒๒ - ๔๐) เป็นต้น

๕. อุปมาโวหาร อุปมาโวหารในชั้นมปหัตถฐกถาเป็นโวหารที่มีแทรกอยู่ในเรื่องทั่วไป โดยเฉพาะมีมากในอรรถกถา เช่น

"ยดา อภัย ออภิกิ ถัม มหนุตตฺถ ชุทฺทตฺถ อูปาทานํ ทนฺนุโถว คุรฺณกิ, เอวเมว โส อูปมาทโรโต ภิกฺขุ อูปมาทาทิกเตน ญฺานญฺิกินา เอตํ สญฺโญธนํ ทนฺนุโถ อภฺพพฺปตฺตกิกิ กโรนุโถ คุรฺณกิ" (ธ. ๒ . ๑๑๖ - ๑๑๗)

"ให้เห็นแบบเชื้อใหญ่และย่อยไปได้จักใด ภิกษุผู้ยินดีในความไม่ประมาณ เมาสังข์โยธนนี้อยู่ไฟคือญาณที่ได้มาเพราะไม่ประมาณ ทำให้ไม่กลัวเกิดอีก ฉะนั้นเหมือนกัน"^๒

ง. การดำเนินเรื่อง

การแต่งหนังสือย่อมมีวิธีสื่อสารความคิดออกไปให้เหมาะกับเนื้อเรื่องในแต่ละตอน ควบคู่การเล่าเรื่องของผู้แต่งเอง หรือแต่งให้ตัวละครในเรื่องเป็นผู้เล่า หรือเป็นบทสนทนา เป็นต้น เรียกว่าวิธีเช่นนี้ว่า การดำเนินเรื่อง ในชั้นมปหัตถฐกถามีการดำเนินเรื่อง ดังต่อไปนี้

๑. การดำเนินเรื่องโดยผู้แต่งเป็นผู้เล่าเรื่องเอง การดำเนินเรื่องแบบนี้เริ่มต้นเรื่องด้วยการเล่าว่าพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ใดปรารภใครหรืออะไร เป็นเหตุจึงตรัสคาถาธรรมบทนั้น ๆ เช่น

^๑ สุตตวิภังกมีสาธกโวหารอยู่เพียง ๔ - ๕ แห่งเท่านั้น

^๒ ชั้นมปหัตถฐกถามีโวหารนี้ไ้มาก เพราะเนื้อเรื่องของธรรมเื้ออำนวยการแก่อุปมาโวหาร และอุปมาโวหารในชั้นมปหัตถฐกถาก็ต่าง ๆ ไม่ใคร่ซ้ำกัน ต่างจากสุตตวิภังกซึ่งมีโวหารนี้ผู้น้อย และมีที่อยู่ก็มักจะมีลักษณะซ้ำ ๆ กันเป็นส่วนใหญ่

๘. เอกวิหารวิจิตรวราจ

เอกาสนุกิ อิมิ ฆนุมเทศนุ สตุถา เขตวเน วิทรนุโก เอกวิหารวิจิตร นาม
อารพก กเดสิ

โส กิร เถโร "เอโก ว นิสีททิ, เอโก ว จงกมกิ, เอโก ว
คิฏฐตี" ทิ จกุปริสนุลเร ปากโฏ อโหสิ. อต นั กิจชฺฐ "ภนุเต เอรุโป นามายั
เถโร" ทิ ตถาคคสฺส อารโจะสิ. สตุถา "สาธุ สาธุ" ทิ สาธุการุ ทจวา
"กิจชฺฐนา นาม วิวิจฺเจน กวิตพฺพนุ" ทิ วิเวเก อามิสฺสึ กเถววา อิมิ คาคมมาท

"เอกาสนั เอกเสณยั เอโก จรมคณฺหิโต

เอโก ทมยมจฺจทานั วณฺนุเต รมิโค สียา" ทิ (ธ.๓.๑๒๐)

๙. เรื่องพระเถระชื่อเอกวิหารี

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในเขตนมมหาวิหาร ทรงปรารภพระเถระชื่อเอกวิหารี
ตรัสพระธรรมเทศนามีก่าว่า "เอกาสนั" เป็นต้น

ไฉนว่า พระเถระนี้เป็นผู้ปรากฏในระหว่างบริษัทชื่อว่า "นังรูปเคี้ยว จงกรมรูป
เคี้ยว และย็นรูปเคี้ยว" ครั้งนั้นภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนี้แก่พระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ พระเถระนี้เป็นอย่างไร" พระศาสดาประหามันสาธุการว่า "สาธุ สาธุ" และตรัส
อานิสงส์ในความสังคฺว่า "ชั้นชื่อว่าภิกษุควรเป็นผู้สังค" แล้วตรัสพระคำถานี้ว่า

"การนังผู้เคี้ยว การนอนผู้เคี้ยว ผู้เคี้ยวเหี่ยวไปไม่เก็ยจฺรำน

ปีกนอยผู้เคี้ยว พังเป็นผู้ร่นรมยอยู่ในราวป่า"

๒. การดำเนินเรื่องความบทรสนทนา เป็นการดำเนินเรื่องอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งมี
แทรกอยู่ในการดำเนินเรื่องแบบอื่น มีใ้ช้อยู่มากในชั้นบทกัฏฐกถา เช่น

"... "กุโถ อากจฺจสิ" ทิ. "น ชานามิ ภนุเต" ทิ. "กจฺจ
กมิสฺสตี" ทิ. "น ชานามิ ภนุเต" ทิ. "น ชานาสี" ทิ. "ชานามิ ภนุเต" ทิ.
"ชานาสี" ทิ. "น ชานามิ ภนุเต" ทิ..." (ธ. ๒ . ๘๓)

"... "เธอมาจากไหน ? "ไม่ทราบพระเจ้าข้า". "เธอจะไปไหน ?"
"ไม่ทราบพระเจ้าข้า". "เธอไม่ทราบหรือ ?" "ทราบพระเจ้าข้า" "เธอทราบหรือ ?"
ไม่ทราบพระเจ้าข้า" ..."

๓. การดำเนินเรื่องโดยแต่งให้พระพูดเจ้าเป็นศูนย์กลาง การดำเนินเรื่องแบบนี้ในรัชสมัยท้าวสุทนต์ใช้เมื่อจะกล่าวถึงบุพการีในวงศ์ตระกูลของตัวละครในเรื่อง หรือเล่าอดีตนิทานเพื่อเป็นการฝาก เป็นคน ตัวอย่างเช่น

"อดีตเฒ่า พาราณสี ยี่ พุทธรุคเต รชชี่ กาเรนเต, พาราณสีว่าสี่ กุญโกล นาม วาณิโช อโหสิ ..." (ธ. ๑ . ๑๑๕)

"ในอดีต เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในเมืองพาราณสี, ใ้มีพ่อค้าชาวพาราณสี ชื่อ กัปปกะ ... "

"สตุดา อิมิ อักคิ อานริชวา "เวว์ ภิวเว พุชเพมิ วุพนุโกล ทนุไร อโหสิ, กดาปิสุส กคิ วาสุสโย ทูวา กิ โลกียกฤษณะ ปคิฐฐาเปสิญ" กิ วววา ... " (ธ. ๒ . ๕๑)

"พระศาสดาครั้งทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย แม้ในกาลก่อนจุฬินอกก็เป็นคนใจอย่างนี้ แม้อย่างนั้นเราก็เป็นผู้พี่ของเขา ช่วยเขาให้ดำรงอยู่ในโลกียทรัพย์ได้"....."

การดำเนินเรื่องแบบนี้มีมากในรัชสมัยท้าวสุทนต์ นึกกับสุคตวิภังค์ซึ่งมีอยู่เพียง ๔-๕ เรื่อง ซึ่งใช้การดำเนินเรื่องแบบนี้

๔. การดำเนินเรื่องโดยใช้คำประพันธ์ประเภทปद्यะ รัชสมัยท้าวสุทนต์นิยมใช้คำประพันธ์ประเภทปद्यะแทรกหรือช่วยในการดำเนินเรื่อง ซึ่งมีการแทรกปद्यะลงในตอนที่สำคัญหรือในบทบาทที่เด่น หรือในตอนที่ต้องการกล่าวหลักธรรม ซึ่งมีใช้คาถาธรรมบทเป็นแนวคิดหรือคำอธิบายของผู้แต่งเอง เพื่อเสริมข้อความให้หนักแน่นยิ่งขึ้น เช่น

ในเรื่องพระจักษุชบาล คำเนินเรื่องด้วยบรรยายโวหาร โดยผู้แต่งเล่าเรื่องของพระจักษุชบาลเองโดยตลอด แก่เมื่อพระจักษุชบาลตามอดสามเนตรที่สี่ชวนเกินทาง พระจักษุชบาลตอบเป็นคาถาว่า

"หนุทาห์ ทคจจุชผู้มี กนุตารชชานมากโต
สยมาโน น กฤษณามิ นตฺถิ พาเล สหายตา" (ธ. ๑ . ๑๖)

"เอาเด็ก แมว่าฉันจะกายออกมาสู่ทางไกลอันกั้นการ
เราก็จะนอนอยู่จะไม่ไป เพราะ ความเป็นสหายไม่มีในภพชาติ"

กาลา

บางทีก็มีการยกคทาจากเรื่องอื่นเข้ามาประกอบในเนื้อเรื่อง เช่น เรื่องพระเทวทัต
มีการยกคทาจากคทาประกอบเมื่อมีการกล่าวถึงบุพการีของพระเทวทัต ดังนี้

"ออกตมฺยุสุตฺต โปสสุตฺต นิจฺจํ วิวรทฺสูสิโน
สขุพฺพเจ ปฐฺวี ทฺรชฺชา เนา นํ อภิรารเย ทิ."

(ขุ. ชา. เอก. ๒๗ . ๓๒)

"หากจะให้แผ่นดินทั้งหมดแก่คนอกตมฺยุ ยูมฺลงเห็นของ (โทษ) เป็นนิตยก็
สามารถทำให้เขาพอใจได้"

การลำเนนเรื่องควยมีหะคังกล่าวมานี้ หากผู้แตงนำมาจากชาคคหรือหนังสืออื่นใน
ไตรปิฎก จะมีการกล่าวไว้ควยว่านำมาจากชาคคหรือหนังสือใด ถ้าหากเป็นป้หะของผู้นแตงเอง
จะไม่บอกไว้เสียแต่เข้ามาแทรกไว้เฉย ๆ มีอยู่คทาหนึ่งในเรื่องนัฏฐกฤตตีซึ่งมีใจความเหมือน
กับคทาในอรรถกถาเทมียชาคค คือ

"เทวตา นฺดี กฺษุทฺตฺตไฟ อาทู สฏโก ปุริทุโท
โก วา ฏวํ กสุตฺต วา ปุฏฺโต กถิ ชาเนนุ ทํ มยฺนุ" ทิ (ธ.๑.๓๐)

"ท่านเป็นเทวตาหรือเป็นคนธรรพหรือเป็นท้าวสักกะผู้ให้ท่านในกาลก่อน ท่าน
เป็นใคร หรือเป็นบุตรของใคร พวกเราจะรู้จักท่านได้อย่างไร ?"

คทานี้ผู้นเขียนสันนิษฐานว่าผู้นแตงธรรมป้ฐกถานาจะเป็นคน เกี่ยวกันกับผู้นแตง -
อรรถกถาเทมียชาคค

๕. อรรถกถา อรรถกถาในชั้นนป้ฐกถาอธิบายศัพท์และความซึ่งชวนให้สงสัย
อย่างยิ่ง ไม่มีการอธิบายคำเดียวกันอย่างซ้ำซากทุก ๆ ลึกขามท เหมือนในสุคควิภังค นอก-
จากอธิบายคำและความแล้วยังอธิบายลักษณะไวยากรณ์อีกด้วย เช่น

"ปุริทุโท" จากตำนานในเวรรณคคีสันสกฤตแปลว่าผู้นทำดาบป้อมปรากการ

"ตถุด นานาสกาทิ น อนาสกา ภคฺคปฏิวเซโปติ อฏฺโถ" (ธ.๕.๗๓)
 "ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า "นานาสกา" แยกเป็น "น - อนาสกา" หมายความว่า การออก
 อาหาร"

"ตถุด เวติ นิปาโต" (ธ. ๕ . ๑๑๕) "ในคำเหล่านั้น คำว่า "เว"
 เป็นนิบาต"

"ทิสฺวาคี ปาฐเสโส" (ธ. ๒ . ๑๕๗) "คำว่า "ทิสฺวา" เป็นปาฐะที่เหลื่อ
 (ซึ่งต้องเติมเข้ามา)

"ตถุด ทเวติ นิปาโต ... ชิตฺนุติ จิงฺควิปฺลฺลาโส . กฺกฺตโน กิเลสฺชเชน
 อฏฺฐคา . ชิโก เสยฺโยคิ อฏฺโถ ." (ธ. ๕ . ๑๑๓) "บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า "ทเว"
 เป็นนิบาต. คำว่า "จิก" เป็นคิงควิปลาโส (คือมีคิงคตางกับคำที่มันขยาย) อธิบายว่า คนซึ่ง
 ชนะได้ด้วยการชนะกิเลสของตน ประเสริฐกว่า"

การดำเนินเรื่องในชั้นบทปฏิฐกจากลาวโดยสรุปแล้ว มีลักษณะชวนอ่านเพราะมีหลาย
 แบบสลับกันไม่ซ้ำซาก ทำให้บรรยากาศไม่น่าเบื่อหน่าย จดจำทำความเข้าใจยากเหมือนสูตรวิงค์

จ. จินตนาการ

จินตนาการ หมายถึง แนวคิดซึ่งแสดงลักษณะแปลก ใหม่ ไม่ซ้ำแบบหรืออาจเป็น
 การทำนายสิ่งซึ่งจะมีในอนาคตเป็นต้น ชั้นบทปฏิฐกดาประกอบด้วยเรื่องนิทานซึ่งเอื้ออำนวยให้
 สร้างจินตนาการได้มาก จินตนาการในชั้นบทปฏิฐกดาอาจแบ่งออกตามประเภทได้ ดังนี้

๑. จินตนาการมหัศจรรย์ คือจินตนาการที่เกิดจากเหตุแปลก ๆ หรือผลแปลก ๆ
 เช่น เหตุเกิดจากอิทธิฤทธิ์นิคกรรมควิสัย หรือผลของกรรมซึ่งบันดาลให้เป็นไปได้ต่าง ๆ เช่น
 เรื่องเหวคาเนรมิตขนมไม่มี (นุดฺดิปุว) ให้แก่พระอนุรุทธ (ธ. ๑ . ๑๓๑) เรื่องพระเทวทัต
 ถูกธรณีสูบ (ธ. ๑ . ๑๔๓) เรื่องเหวคามันกาลให้กาลเวลาผิดไป (ธ. ๕ . ๕๓) เรื่อง
 ยมกปาฏิหาริย์ (ธ. ๖ . ๗๔-๘๗) และเรื่องสมบัติอันมากมายของโศกิกเศรษฐี (ธ.๘.๑๖๒-
 ๑๘๓) เป็นต้น

สูตรวิงค์ไม่อธิบายไวยากรณ อธิบายแก่ศัพท์และความอย่างเดียว

๒. จินตนาการก้าวหน้า คือจินตนาการที่แสดงความคิดคาดเหตุการณ์ในอนาคตหรือกล่าวถึงสิ่งที่ยังไม่มีในขณะแต่ง เช่นเรื่องช่างกลซึ่งจุกคนในท้องใต้ ๒๐ คน และเงินได้ค่ายเครื่องกลไก (ธ. ๒ . ๓๓ - ๓๔) เรื่องบุรุษกลายเพศเป็นสตรี (ธ. ๒ . ๑๖๑ - ๑๖๓) ซึ่งคล้ายจะเป็นการทำนายการผ่าก้นแปลงเพศ เรื่องช่างไม้ทำนภครุฑบินได้โดยรอบลงจากยอดปราสาทสูง (ธ. ๖ . ๑ - ๒) ซึ่งเป็นจินตนาการที่คล้ายกับเรื่องร่อนในสมัยต่อมา เป็นต้น

จินตนาการดังกล่าวมามีมากในรัชสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะจินตนาการด้านปาฏิหาริย์ ส่วนสุตตะวิภังคไม่มีจินตนาการใด ๆ เลย เพราะเนื้อหาของเรื่องไม่อำนวยให้

ลักษณะลีลาโวหารของรัชสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่เป็นลักษณะเฉพาะมีเพียงเท่านี้ ที่เหลือทั้งหมดเหมือนลักษณะทั่วไปในบทที่ ๒ หรือเหมือนกับลักษณะเฉพาะของสุตตะวิภังคดังกล่าวแล้วในบทที่ ๔

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย